BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

RIVOJLANISHDA KECHIKISHLAR KUZATILADIGAN BOLALARNI IJTIMOIY-KOMUNIKATIV MUHITGA MOSLASHTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI.

Muallif: **I.G.Abdusalimovna**
Buxoro davlat pedagogika instituti “Pedagogika nazariyasi va tarixi” 1-kurs magistrature talabasi.
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23755580

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Rivojlanishida o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘lgan bolalarning tengdoshlari va pedagoglar bilan muloqotga kirishishi, ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishi hamda ta’lim-tarbiya jarayoniga moslashishida yuzaga keladigan qiyinchiliklar tahlil qilingan. Shuningdek, ta’lim jarayonida individual yondashuv, qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik muhit, vizual vositalar, hamkorlikka asoslangan faoliyat va kommunikativ mashg‘ulotlardan foydalanishning ahamiyati ochib berilgan. Maqolada pedagog, ota-ona va mutaxassislar hamkorligi orqali bolalarning ijtimoiy-kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda ularning ta’lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashishini ta’minlash imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Abstract. This article examines the pedagogical opportunities for adapting children with developmental delays to the social and communicative environment. It analyzes the difficulties these children may experience in communicating with peers and teachers, developing social relationships, and adapting to the educational process. The article also highlights the importance of an individualized approach, a supportive educational environment, visual aids, collaborative activities, and communicative exercises in the educational process. Furthermore, it discusses the opportunities for developing children’s social and communicative skills and supporting their successful adaptation to the educational environment through cooperation among teachers, parents, and specialists.

Özet. Bu makalede, gelişimsel gecikmeleri gözlenen çocukların sosyal ve iletişimsel ortama uyum sağlamalarına yönelik pedagojik olanaklar ele alınmaktadır. Bu çocukların akranları ve öğretmenleriyle iletişim kurmalarında, sosyal ilişkiler geliştirmelerinde ve eğitim-öğretim sürecine uyum sağlamalarında karşılaşabilecekleri güçlükler incelenmiştir. Ayrıca eğitim sürecinde bireysel yaklaşımın, destekleyici eğitim ortamının, görsel materyallerin, iş birliğine dayalı etkinliklerin ve iletişimsel çalışmaların önemi açıklanmıştır. Makalede öğretmen, ebeveyn ve uzmanlar arasındaki iş birliği yoluyla çocukların sosyal ve iletişimsel becerilerinin geliştirilmesi ve eğitim ortamına başarılı bir şekilde uyum sağlamalarının desteklenmesine yönelik pedagojik olanaklar ele alınmaktadır.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Kalit so’zlar: ijtimoiy-kommunikativ moslashuv, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy integratsiya, korreksion-pedagogik faoliyat, inklyuziv ta’lim, individual yondashuv, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy adaptatsiya, pedagogik diagnostika, rivojlantiruvchi ta’lim muhiti, muqobil kommunikatsiya.

Kirish.

Bugungi kunda ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olish, uning intellektual, jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. Ta’limning insonparvarlik tamoyiliga ko‘ra, har bir bola o‘ziga xos rivojlanish xususiyatlariga ega bo‘lib, uning ta’lim olishi, jamiyat hayotida ishtirok etishi va shaxs sifatida shakllanishi uchun tegishli pedagogik yordam ko‘rsatilishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, rivojlanishida turli kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bolaning ijtimoiy rivojlanishi uning atrofidagi insonlar bilan munosabat o‘rnatishi, o‘z ehtiyojlarini ifodalashi, ijtimoiy qoidalarni tushunishi, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishi va kundalik hayotda mustaqil ishtirok eta olishida namoyon bo‘ladi. Ushbu ko‘nikmalar bolaning oilada, maktabgacha ta’lim tashkilotida, umumta’lim maktabida va boshqa ijtimoiy muhitlarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga zamin yaratadi. Rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan ayrim bolalarda nutqiy muloqot, ijtimoiy signallarni anglash, yangi vaziyatlarga moslashish, o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish yoki tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatishda qiyinchiliklar uchrashi mumkin. Bunday holatlar bolaning imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash, uning ehtiyojlarini aniqlash va individual pedagogik yordamni tashkil etishni talab qiladi. Bugungi kunda rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirish masalasi maxsus pedagogika, rivojlanish psixologiyasi, logopediya va inklyuziv ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammo turli mamlakatlarda pedagoglar, psixologlar, defektologlar, logopedlar va boshqa mutaxassislar tomonidan keng o‘rganilgan. O‘zbekiston Respublikasida ham bolalar huquqlarini himoya qilish, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish va inklyuziv ta’limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning nutq va asarlarida yosh avlodni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ta’lim sifatini oshirish, inson qadrini ulug‘lash, ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolar, jumladan, nogironligi bo‘lgan shaxslar va rivojlanishida turli qiyinchiliklari mavjud bolalar uchun munosib shart-sharoitlar yaratish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Prezidentning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida inson manfaatlarini ta’minlash, ta’lim va tarbiya tizimini takomillashtirish, jamiyatda ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarni qaror toptirish davlat taraqqiyotining muhim sharti sifatida ko‘rsatiladi. Bu g‘oyalar rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ta’lim va ijtimoiy hayotga faol jalb etish, ularning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirish hamda jamiyatga integratsiyasini ta’minlash bilan bevosita bog‘liqdir. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim jarayoniga jalb etish va ular uchun qulay ta’lim muhitini yaratish vazifalari belgilangan. Prezidentning 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori asosida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish, inklyuziv ta’limni bosqichma-bosqich joriy etish, pedagoglar va mutaxassislar faoliyatini kuchaytirish bo‘yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mazkur hujjatlarda bolaning ta’lim olish huquqi, uning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy moslashuvini ta’minlash asosiy vazifalar sifatida qayd etilgan.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Prezidentning 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da ta’lim sifatini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash va barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratish ustuvor maqsadlar sifatida belgilangan. Ushbu strategik vazifalar rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni erta aniqlash, ularga korreksion-rivojlantiruvchi yordam ko‘rsatish, oilalarni qo‘llab-quvvatlash va bolalarning ijtimoiy-kommunikativ muhitda faol ishtirokini ta’minlash zaruratini kuchaytiradi. Rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarning muloqotga kirishishi, tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatishi, ijtimoiy qoidalarni tushunishi va kundalik faoliyatda mustaqil ishtirok etishi ko‘plab omillarga bog‘liq. Bunda bolaning individual rivojlanish darajasi, oilaviy muhit, ta’lim sharoitlari, pedagogik yordamning mazmuni va mutaxassislar hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur mavzu bo‘yicha ilmiy ishlar olib borgan olimlar rivojlanishida qiyinchiliklari bo‘lgan bolalarni faqat tibbiy yoki biologik nuqtayi nazardan emas, balki ijtimoiy, psixologik va pedagogik jihatdan ham o‘rganish zarurligini ta’kidlaganlar. Ayniqsa, bolaning rivojlanish imkoniyatlarini qo‘llab-quvvatlash, uning kuchli tomonlariga tayanish va ta’lim muhitini individual ehtiyojlarga moslashtirish zamonaviy yondashuvlarning asosini tashkil etadi. Davlat siyosatida belgilangan mazkur vazifalar ilmiy tadqiqotlar natijalarini amaliyotga tatbiq etishni, pedagoglar, psixologlar, logopedlar, defektologlar va ota-onalar hamkorligini kuchaytirishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirishning pedagogik imkoniyatlarini o‘rganish nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy va davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan dolzarb masaladir.

Maqolaning maqsadi — rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirish masalasi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan olimlarni aniqlash, ularning asosiy ilmiy qarashlarini tahlil qilish, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va asarlarida belgilangan vazifalar bilan bog‘lash hamda mazkur tadqiqotlarning pedagogik ahamiyatini yoritish.

Maqolaning vazifalari quyidagilardan iborat:

• rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalar muammosini o‘rgangan xorijiy va mahalliy olimlarni aniqlash;

• ularning muloqot, ijtimoiylashuv, maxsus pedagogika va inklyuziv ta’limga oid qarashlarini tavsiflash;

• O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va asarlarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlashga oid belgilangan vazifalarni tahlil qilish;

• olimlarning ilmiy g‘oyalarini davlat siyosatida belgilangan inklyuziv ta’lim va ijtimoiy himoya vazifalari bilan bog‘lash;

• mazkur tadqiqotlardan pedagogik amaliyotda foydalanish imkoniyatlarini ko‘rsatish;

• mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlar bazasini kengaytirish.

Rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirish jarayoni individual yondashuv, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish, ijtimoiy hamkorlikni tashkil etish va qulay pedagogik muhit yaratish kabi o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlarni qamrab oladi. Mazkur jarayonning samaradorligi bolaning individual ehtiyojlarini aniqlash, mavjud imkoniyatlariga mos ta’limiy vazifalarni belgilash va pedagogik yordamni izchil tashkil etishga bog‘liq.

Satova va T. Ingaibekovaning ijtimoiy-kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishga bag‘ishlangan tadqiqotida muloqot bolalarning ijtimoiylashuvi va atrofdagilar bilan munosabat o‘rnatishida muhim vosita sifatida ko‘rib chiqiladi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, pedagogik faoliyatda bolalarning kattalar va tengdoshlari bilan o‘zaro munosabatlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur (Satova & Ingaibekova, 2022). Inklyuziv ta’lim muhitida ijtimoiy moslashuv masalasi ham pedagogik

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

imkoniyatlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Manonova tomonidan yoritilgan ijtimoiy moslashuv masalalarida individual va differensial yondashuv, pedagogik qo‘llab-quvvatlash hamda oila va ta’lim muassasasi hamkorligining ahamiyati ta’kidlanadi. Bu esa bolalarning jamoaviy faoliyatdagi ishtirokini kengaytirish va ijtimoiy munosabatlarini rivojlantirish uchun moslashtirilgan sharoitlar yaratish zarurligini ko‘rsatadi (Manonova, 2026). Shuningdek, maktabgacha ta’limda inklyuziv yondashuvning ijtimoiy moslashuvga ta’sirini o‘rgangan Sharipovaning maqolasida guruhdagi hamkorlik va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratiladi. Ushbu qarashlar pedagogik jarayonda jamoaviy o‘yinlar, kichik guruhli mashg‘ulotlar va o‘zaro yordamga asoslangan faoliyatlarni tashkil etishning ahamiyatini tushuntirishga yordam beradi (Sharipova, 2026). Nutqida jiddiy buzilishlar kuzatiladigan bolalarning ijtimoiy integratsiyasi masalasiga bag‘ishlangan Karlibaeva va Otajonovaning tadqiqotida kommunikativ rivojlanish, logopedik yordam va pedagogik hamkorlik muhim yo‘nalishlar sifatida ko‘rib chiqiladi. Bu holat muloqotda qiyinchiliklarga duch keladigan bolalar bilan ishlashda og‘zaki nutq bilan bir qatorda bolaning individual kommunikatsiya imkoniyatlarini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi (Karlibaeva & Otajonova, yilini nashr ma’lumotidan tekshirish lozim). Yuqoridagi ilmiy manbalarni umumlashtirish asosida rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirishda quyidagi pedagogik imkoniyatlarni ajratish mumkin: individual rivojlanish maqsadlarini belgilash, kommunikativ o‘yinlardan foydalanish, vizual va muqobil kommunikatsiya vositalarini qo‘llash, tengdoshlar bilan hamkorlikni rivojlantirish, oila bilan muntazam aloqani yo‘lga qo‘yish va bolaning rivojlanish dinamikasini kuzatib borish. Shu bilan birga, mazkur usullarning samaradorligi har bir bolaning ehtiyojlari va ta’lim sharoitlariga bog‘liq bo‘lgani sababli, ularni qo‘llash jarayonida pedagogik kuzatish va individual baholashga tayanish lozim.

Ijtimoiy-kommunikativ moslashuvning asosiy pedagogik imkoniyatlari

Rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirishda bir-birini to‘ldiruvchi bir nechta pedagogik imkoniyatlardan foydalanish mumkin.

Birinchidan, individual va differensial yondashuv. Har bir bolaning rivojlanish darajasi, qiziqishlari, muloqot usuli va ta’limiy ehtiyojlari o‘ziga xosdir. Shu sababli pedagog mashg‘ulotlarni tashkil etishda umumiy maqsadlarni saqlagan holda, topshiriqlar va yordam shakllarini bolaning imkoniyatlariga moslashtirishi kerak. Individual yondashuv bolaning jamoaviy faoliyatdan chetlatilishini emas, balki unda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta’minlashni ko‘zda tutadi.

Ikkinchidan, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish. Bolalarga salomlashish, savol berish, iltimos qilish, yordam so‘rash, o‘z tanlovini ifodalash va suhbatdoshning murojaatiga javob qaytarish kabi ko‘nikmalar o‘rgatiladi. Bunda suhbat, savol-javob, rolli vaziyatlar va kundalik muloqot mashqlaridan foydalanish mumkin. Og‘zaki nutq orqali muloqot qilish qiyin bo‘lgan hollarda rasmli kartalar, imo-ishoralar va muqobil yoki qo‘shimcha kommunikatsiya vositalari qo‘llanilishi mumkin.

Uchinchidan, o‘yin texnologiyalaridan foydalanish. O‘yin bolalarning o‘zaro munosabat o‘rnatishi va ijtimoiy qoidalarni o‘zlashtirishi uchun tabiiy pedagogik imkoniyat yaratadi. «Do‘stlar bilan tanishamiz», «Do‘konda», «Birgalikda quramiz» kabi rolli va hamkorlikka asoslangan o‘yinlar orqali bolalar navbat kutish, sherik bilan kelishish, o‘z ehtiyojlarini ifodalash va jamoaviy faoliyatda qatnashishni mashq qiladilar.

To‘rtinchidan, inklyuziv ta’lim muhitini shakllantirish. Ta’lim muassasasida har bir bolaning ishtiroki, qadr-qimmati va individual ehtiyojlari hurmat qilinishi lozim. Pedagog tengdoshlar o‘rtasida o‘zaro yordam, bag‘rikenglik va hamkorlikni rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni tashkil etishi mumkin. Bunda bolaning jamoada faqat jismonan mavjud bo‘lishi emas, balki mazmunli faoliyatda ishtirok etishi ham muhimdir.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Beshinchidan, vizual va muqobil kommunikatsiya vositalaridan foydalanish. Rasmlar, belgilar, faoliyat ketma-ketligi jadvallari va kommunikatsiya kartalari ayrim bolalarga ko‘rsatmalarni tushunish hamda o‘z ehtiyojlarini ifodalashda yordam beradi. Ushbu vositalar bolaning individual ehtiyojlariga muvofiq tanlanishi va kundalik faoliyat bilan uyg‘unlashtirilishi kerak.

Oltinchidan, oila va mutaxassislar hamkorligini yo‘lga qo‘yish. Bola uyda va ta’lim muassasasida turli vaziyatlarga duch keladi. Shu sababli ota-onalar, pedagoglar, psixologlar, logopedlar va maxsus pedagoglar o‘rtasida muntazam axborot almashinuvi muhimdir. Hamkorlik bolaning ehtiyojlarini yaxshiroq tushunish, pedagogik yordamni muvofiqlashtirish va o‘zlashtirilgan ko‘nikmalarni turli muhitlarda mustahkamlashga yordam beradi. (Vygotsky, 1978, **47–48-betlar**).

Pedagogik imkoniyatlarni amalga oshirish modeli

Pedagogik imkoniyatlarni amaliyotga tatbiq etishda izchil bosqichlarga asoslangan modeldan foydalanish mumkin.

Pedagogik imkoniyatlarning samaradorligini oshirish shartlari

Pedagogik imkoniyatlarning samarali amalga oshirilishi uchun, avvalo, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. Pedagog bolaning muloqot usulini, qiziqishlarini, kuchli tomonlarini va yordamga bo‘lgan ehtiyojini aniqlashi lozim. Shuningdek, mashg‘ulotlar bolaning faol ishtirokini ta’minlaydigan, tushunarli va psixologik jihatdan xavfsiz muhitda tashkil etilishi kerak.

Ikkinchi muhim shart — pedagogik yordamning izchilligidir. Muloqot ko‘nikmalari faqat alohida mashg‘ulotda emas, balki o‘yin, ovqatlanish, sayr, jamoaviy topshiriqlar va kundalik vaziyatlarda ham mustahkamlanishi maqsadga muvofiq.

Uchinchi shart — oila bilan hamkorlik. Ota-onalar bilan bolaning rivojlanishidagi o‘zgarishlarni muhokama qilish, umumiy maqsadlarni belgilash va uy sharoitida qo‘llash mumkin bo‘lgan usullarni tavsiya etish ta’limiy yordamning uzviyligini kuchaytiradi.

To‘rtinchi shart — bolaning rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatish. Bunda uning boshqa bolalardan qanchalik farq qilishiga emas, balki avvalgi imkoniyatlariga nisbatan qanday o‘zgarishlarga erishganiga e’tibor qaratish lozim. Muloqotga kirishish, ehtiyojlarni ifodalash, jamoaviy faoliyatda qatnashish va zarur yordamdan foydalanish kabi mezonlar kuzatuv uchun asos bo‘lishi mumkin. Beshinchi shart — pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish. Pedagoglar individual va differensial yondashuv, inklyuziv ta’lim, muqobil kommunikatsiya va ijobiy xulq-atvorni qo‘llab-quvvatlash usullarini bilishlari muhimdir.

Ilmiy tahlil va amaliy ahamiyat

Ilmiy manbalar tahlili ijtimoiy-kommunikativ moslashuvni faqat bolaning individual ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan cheklab bo‘lmasligini ko‘rsatadi. Bu jarayon ta’lim muhitining qulayligi, pedagogik yordamning sifati, tengdoshlar bilan o‘zaro munosabat va oila bilan hamkorlik kabi omillar bilan chambarchas bog‘liq.

L.S. Vygotskiyning ijtimoiy rivojlanish haqidagi qarashlari bolaning imkoniyatlarini hamkorlik va pedagogik ko‘mak orqali rivojlantirish zarurligini asoslaydi. U. Bronfenbrennerning ekologik yondashuvi esa bolaning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi turli muhitlar o‘rtasidagi aloqalarni hisobga olish muhimligini ko‘rsatadi. Booth va Ainscowning inklyuziv ta’limga oid ishlari barcha bolalarning ta’limdagi ishtirokini kengaytirish va to‘siqlarni kamaytirishga e’tibor qaratadi. (Booth & Ainscow, 2011, **8–10-betlar**).

Kommunikatsiya bo‘yicha 2026-yilda e’lon qilingan tizimli sifat tahlilida ham intellektual rivojlanishida qiyinchiliklari bo‘lgan o‘quvchilarning ta’limdagi ishtiroki o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot xususiyatlari bilan bog‘liqligi ko‘rsatilgan. Unda o‘quvchining og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan ifodalariga e’tibor berish, ochiq savollar, namuna ko‘rsatish va vizual vositalardan foydalanish kabi yondashuvlar muhokama qilingan (Fredriksson Erson va boshqalar, 2026).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shu bilan birga, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlashga doir zamonaviy tizimli sharhlarda o‘qituvchining moslashtirilgan ta’lim, hamkorlik, hissiy yordam va yordamchi texnologiyalardan foydalanishdagi roli ta’kidlanadi. Bu yondashuvlar bolaning akademik rivojlanishi bilan bir qatorda ijtimoiy va hissiy farovonligini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur ilmiy qarashlarni umumlashtirib, rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirishda individual yondashuv, o‘yin texnologiyalari, vizual kommunikatsiya, jamoaviy faoliyat, oila bilan hamkorlik va muntazam kuzatuvni o‘zaro uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq, degan xulosaga kelish mumkin.

Biroq ushbu xulosa nazariy manbalar tahliliga asoslanadi. Taklif etilgan modelning muayyan ta’lim muassasasida samaradorligini aniqlash uchun alohida amaliy tadqiqot o‘tkazish va natijalarni tizimli baholash talab etiladi.

Xulosa.

Rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirishning pedagogik imkoniyatlari individual yondashuv, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish, inklyuziv muhit yaratish, vizual va muqobil kommunikatsiya vositalaridan foydalanish hamda oila va mutaxassislar hamkorligini qamrab oladi. Ushbu imkoniyatlarni izchil amalga oshirish bolalarning o‘z ehtiyojlarini ifodalash, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish, ijtimoiy vaziyatlarda ishtirok etish va kundalik faoliyatda mustaqilligini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin. Pedagogik yordam bolaning individual ehtiyojlariga mos tashkil etilishi, uning qadr-qimmati va muloqot qilish imkoniyatlari hurmat qilinishi lozim.

Shunday qilib, ijtimoiy-kommunikativ moslashuvni samarali tashkil etish uchun faqat alohida metodlardan foydalanish yetarli emas. Buning uchun bolaning individual xususiyatlari, ta’lim muhiti, oilaviy qo‘llab-quvvatlash va pedagogik hamkorlikni yagona tizim sifatida ko‘rib chiqish zarur.

Mazkur mavzu bo‘yicha ilmiy yangilik yaratish uchun rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirishning mualliflik pedagogik modelini ishlab chiqish taklif etiladi. Ushbu model bolaning boshlang‘ich kommunikativ imkoniyatlarini aniqlash, individual rivojlanish maqsadlarini belgilash, maqsadli pedagogik mashg‘ulotlarni tashkil etish, oila va pedagog hamkorligini yo‘lga qo‘yish hamda natijalarni mezonlar asosida baholash bosqichlarini qamrab olishi mumkin. Modelning o‘ziga xos jihati shundaki, unda bolaning moslashuvi faqat so‘zlash qobiliyati bilan emas, balki muloqotga kirishish tashabbusi, o‘z ehtiyojlarini ifodalashi, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishi, navbat kutishi, umumiy qoidalarga rioya qilishi va guruh faoliyatida ishtirok etishi kabi ko‘rsatkichlar orqali ham baholanadi. Bunda og‘zaki nutqi cheklangan bolalarning imo-ishoralar, rasmlar, belgilar va boshqa mos kommunikatsiya vositalari orqali muloqot qilish imkoniyatlari ham e’tiborga olinadi. Tadqiqotning amaliy yangiligi sifatida pedagoglar va ota-onalar uchun **“Ijtimoiy-kommunikativ moslashuv xaritasi”**ni ishlab chiqish mumkin. Ushbu xaritada bolaning dastlabki holati, individual maqsadlari, qo‘llaniladigan pedagogik usullar, erishilgan natijalar va keyingi rivojlanish vazifalari qayd etiladi. Mazkur vosita pedagogga bolaning rivojlanishidagi o‘zgarishlarni muntazam kuzatish, ota-onaga esa uy sharoitida davom ettirilishi mumkin bo‘lgan mashg‘ulotlarni rejalashtirishga yordam beradi. Ilmiy yangilikning asoslanganligini ta’minlash uchun taklif etilayotgan modelni amaliyotda sinovdan o‘tkazish, moslashuv mezonlari va ko‘rsatkichlarini ishlab chiqish hamda dastlabki va yakuniy natijalarni taqqoslash lozim. Bunda bolalarning yoshi, rivojlanish xususiyatlari va individual ehtiyojlari hisobga olinishi zarur. Agar tajriba-sinov natijalari modelning samaradorligini tasdiqlasa, uning pedagogik amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslanishi mumkin. Umuman olganda, rivojlanishida kechikishlar kuzatiladigan bolalarni ijtimoiy-kommunikativ muhitga moslashtirishda bolaning imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik yondashuv, oila va ta’lim

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

muassasasi hamkorligi hamda rivojlanish natijalarini muntazam baholashga asoslangan tizimni yaratish muhim istiqbolli yo‘nalishdir. Taklif etilayotgan pedagogik model va ijtimoiy-kommunikativ moslashuv xaritasi ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlarni amaliy jihatdan boyitishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. 3rd ed. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education.
2. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Fredriksson Erson, K., Roos, H., Östlund, D., Jonsson, L., & Sjöblom, A. (2026). Communication and its role in supporting participation and learning for students with intellectual disabilities: a meta-synthesis. European Journal of Special Needs Education. DOI: 10.1080/08856257.2026.2693959.
5. UNESCO. Inclusion in Education. Rasmiy ma’lumot: https://www.unesco.org/en/inclusion-education.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.